

Recenzja rozdziału: Dyrzc A. 2014. Ptaki (Aves). W: Fauna Polski – charakterystyka i wykaz gatunków, tom IV (red. Bogdanowicz W., Chudzicka E., Pilipiuk I., Skibińska E.), str. 253 – 428, Muzeum i Instytut Zoologii PAN, Warszawa.

Review of: Dyrzc A. 2014. Ptaki (Aves). W: Fauna Polski – charakterystyka i wykaz gatunków, tom IV (red. Bogdanowicz W., Chudzicka E., Pilipiuk I., Skibińska E.), str. 253 – 428, Muzeum i Instytut Zoologii PAN, Warszawa.

Konrad Hałupka

Instytut Biologii Środowiskowej, Zakład Ekologii Behawioralnej UWr.

ul. H. Sienkiewicza 21, 50-335 Wrocław

e-mail: konrad.halupka@uwr.edu.pl

Wiosną ukazał się czwarty, prawie sześćsetstronicowy tom monografii „Fauna Polski”, który obejmuje m.in. charakterystykę naszej awifauny, napisaną przez Andrzeja Dyrzcza. Trzy poprzednie tomy „Fauny Polski”, o podobnej objętości jak tom czwarty, zawierały przegląd krajowej fauny bezkręgowców. Ich nakład został już wyczerpany. Tom czwarty, w którym omówiono kręgowce, w chwili gdy piszę niniejszy tekst (a jest początek listopada), nadal można zamówić u wydawcy. W planach MiIZ PAN jest jeszcze wydanie piątego tomu, w którym zostanie opisana fauna Bałtyku.

Rozdział dotyczący ptaków Polski zajmuje około 30% IV tomu. Kolejna jedna trzecia objętości została poświęcona kręgowcom bezszczękowym i rybom, a po 15% przypadło na ssaki i herpetofaunę. Książka zawiera również szczegółowy

spis treści, łaciński indeks rodzajów i rodzin oraz skorowidz polskich nazw gatunkowych. W sumie otrzymujemy 580 stron dużego formatu (19 x 26 cm) oprawionych w twarde okładki. Jak można przeczytać na stronach internetowych MiIZ, monografia jest adresowana „nie tylko do zoologów różnych specjalności, ale również do przyrodników w szerokim znaczeniu tego słowa, (...) konserwatorów przyrody, pracowników parków narodowych i krajobrazowych, służb kwarantannowych, jak i odpowiednich urzędów na wszystkich poziomach administracji rządowej i samorządowej”. Trzeba jednak zaznaczyć, że stanowczo nie jest to pozycja popularnonaukowa: tekst jest utrzymany w suchym akademickim stylu, bez anegdot, zdjęć czy kolorowych ilustracji.

Wszystkie tomy monografii zostały

sformatowane w podobny sposób: przyjęto, że podstawową jednostką taksonomiczną, na której zostanie skoncentrowana uwaga autorów, będzie rodzina. Czarno-białe ryciny pokazują pokrój ciała typowego przedstawiciela każdej omawianej grupy. Książka zawiera również, potraktowane bardziej skrótowo, charakterystyki wyższych taksonów oraz opisy poszczególnych rodzajów i gatunków. Sformułowanie „bardziej skrótowo” jest tutaj kluczowe i nie należy tego rozumieć jako „ogólnikowo”, bo z uwagi na duży format książki nawet kilka stron tekstu jest objętościowo równoważnych artykułowi w czasopiśmie.

Początek rozdziału dotyczącego awifauny Polski obejmuje kilkustronicowy opis gromady Aves. Dowiemy się na przykład, że „w pasie barkowym występują trzy kości: kość krucza (*coracoideum*), łopatką (*scopula*) i obojczyk (*clavicula*)”. W podobny sposób, dość szczegółowo, autor potraktował wszystkie kolejne układy i narządy organizmu ptaka. Dalej zawarte zostały informacje o reprodukcji i cyklu życiowym ptaków, ich wędrówkach, organizacji badań ornitologicznych w Polsce i ochronie ptaków. W połowie roku 2013 awifauna Polski liczyła 451 gatunków. Rozkład liczby gatunków na poszczególne rodziny i rzędy został przedstawiony w tabeli. Ogółem na terenie Polski zaobserwowano przedstawicieli 68 rodzin, skupionych w 22 rzędach. W tabeli znajdziemy również informacje o liczbie gatunków lęgowych w obrębie każdej rodziny. Pierwsza część rozdziału jest zakończona spisem literatury.

Kolejna część, licząca w sumie 142 strony, to opisy rzędów i rodzin. Wyżej wspomniałem, że redaktorzy narzucili autorom monografii taki sam układ treści. Przeglądając książkę, nietrudno jednak zauważyć różnice indywidualne w stylu poszczególnych autorów. Andrzej Dyrz raczej skrótowo potraktował opisy rzędów: objętość tekstu zawierającego ich charakterystyki to mniej niż 10% tekstu, a 90% to opisy poszczególnych rodzin. W przypadku innych autorów, na przykład w rozdziałach o rybach lub ssakach, proporcje te są bardziej wyrównane i charakterystyki rzędów stanowią nierzadko nawet połowę tekstu.

Charakterystyka rzędu uwzględnia opis kluczowych cech morfologicznych, uwagi na temat taksonomii (liczba rodzin i niższych taksonów) i rozmieszczenia na świecie, opis cyklu życiowego (wiek uzyskiwania dojrzałości płciowej, liczba lęgów w sezonie, wielkość zniesienia, przeżywalność), podstawowe dane o ekologii i behawiorze (środowisko, pokarm, przebieg cyklu życiowego, biologia reprodukcji, migracyjność) oraz informacje na temat liczebności, zagrożeń i ochrony. Charakterystyka rzędu kończy się spisem piśmiennictwa oraz angielskim streszczeniem. Podobny układ przyjęto dla opisu poszczególnych rodzin w danym rzędzie. Tutaj jednak informacje są dużo bardziej szczegółowe, uwzględniają też dane o poszczególnych rodzajach i gatunkach. Opis każdej rodziny jest zakończony angielskim streszczeniem i spisem literatury. Przyjęcie zasady, że bibliografia jest prezentowana osobno dla każdego rzędu i rodziny, niewątpliwie ułatwia korzystanie z książki,

eliminując konieczność ciągłego jej kartkowania.

Ostatnią część rozdziału stanowi, liczący 21 stron, syntetyczny spis poszczególnych rzędów i rodzin wraz ze skrótoowymi informacjami o gatunkach. I tak na przykład rząd Galliformes ma w awifaunie Polski 10 przedstawicieli, skupionych w dwóch rodzinach (*Phasianinae* i *Tetraoninae*). O jarząbku *Tetrastes bonasia* dowiadujemy się, że występuje w Polsce centralnej, wschodniej i południowej, jest nielicznym gatunkiem lęgowym w lasach, szczególnie mieszanych i szpilkowych. W skali Europy i w klasyfikacji IUCN jest gatunkiem najmniejszej troski, wpisanym w naszym kraju na listę zwierząt łownych. Wszystkie te informacje zajmują cztery linijki tekstu, bo są podane w formie angielskich skrótów. Do książki dołączona została wydrukowana na papierze o dużej gramaturze ulotka, pozwalająca na szybkie odszyfrowanie ich znaczenia.

Mam wrażenie, że podstawową zaletą książki jest to, że umieszcza ona naszą faunę w szerokim kontekście fauny Europy i całego świata. Na przykład skłonni jesteśmy uważać kukułkę *Cuculus canorus* za gatunek wyjątkowy. Po przeczytaniu opisu rzędu i rodziny ta perspektywa znacząco się zmienia. Kukułka jest w naszym kraju jedynym przedstawicielem rodziny, która na świecie liczy ponad 140 gatunków, z czego tylko trzy występują w Europie. Niektóre *Cuculidae* osiągają duże rozmiary (nawet 70 cm długości) i wszystkie są pasażerami lęgowymi.

Podsumowując, zawarty w „Faunie Polski” kilkusetstronicowy rozdział o ptakach jest w tej chwili najobszerniejszym kompendium wiedzy o naszej awifaunie i najpewniej przez wiele lat będzie punktem odniesienia dla ornitologów. Szczególnie cenne jest zgromadzenie w jednym miejscu wyczerpującej bibliografii, co ułatwi znalezienie kolejnych informacji. Wiedza zawarta w książce pozwala także na ocenę przedstawionych faktów w odpowiedniej skali. Często zapominamy, że Polska jest tylko niewielkim fragmentem wcinającego się w Ocean Atlantycki półwyspu, stanowiącego część ogromnej Eurazji, a nasza awifauna jest zaledwie 4% ułamkiem awifauny Ziemi.